

BALOGH ELEMÉR

Római jogelvek az Alkotmánybíróság judikatúrájában

Nagy örömmel és némi megilletődöttséggel teszek eleget a megtisztelő felkérésnek, s tisztelgek egy szerény dolgozattal a 80. esztendejéhez közeledő *Molnár Imre* professzor kollégám előtt, aki hallgató koromban is már példaképeim közé számított. Mái emlékezetes számomra az általa tartott római jogi gyakorlatokon elhangzott gyakorlatias példái, melyek mindig elmélyült forrásismerettel párosultak és imponáló latinos műveltségbe ágyazódtak. Akárcsak mestere, *Pólay Elemér*, a római jogot elsősorban nem katedratudománynak, szobatudósok által művelt szakterületnek tekintette, hanem egy le-tűnt kultúra olyan, tételes szabályokban és jogelvekben, jogi bölcsességekben rögzült hagyatékának, mely életképességét mindaddig megőrzi, míg a gyakorlat, a mindennapi élethelyzetekből kipattant konfliktushelyzetek kezelése igényli. Ez az igény mindmáig fennáll, talán még elevebben is, mint valaha. Noha a *Molnár Imre* által művelt klasz-szikus római jog legerősebb lenyomatot a magánjogi intézményeken hagyott, nagyon je-lentős az antik büntetőjogi tradíció is, melynek újbóli középpontba állítása szintén *Mol-nár* professzor úr érdeme és tudományos teljesítménye.

A magyar Alkotmánybíróság által hozott sok ezer oldalnyi határozat ugyan csak el-veve tartalmaz kétségtelenül a római jogot idéző formulákat, az a néhány döntés azon-ban, ahol mégis latin megfogalmazásokat olvasunk, alapelvi szinten idéz római jogi re-miniszcenciákat. Új alkotmányunk – nemzetközi összehasonlításban is ritkaságszámba menően – egyenesen értelmezési szempontként állítja eléink a jogi történetiséget: „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és törté-neti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.”¹ Meggyőződésem, hogy ezzel a megfogalmazással az alkotmányozó hatalom a jogtörténelem ’megszentelt’ in-tézményeit kívánta kiemelni, melynek értelmezése az Alkotmánybíróság feladata. Al-ko-tmánybíróként (is) úgy gondolom, hogy a magyar történeti alkotmány fogalomkörébe föltétlenül beletartozik az a római jogi tradíció, amely fogalomalkotó, lényeglátó és fo-lyamatosan európaiságot sugárzó szemléletével századokon át hatott az egykorú magyar jogfejlődésre, s amelynek nyelvi bázisa, a latinitás a hivatalos magyar köznyelvben 1844-ig prioritást élvezett. Amikor tehát a romanista *Molnár Imre* professzor kollégá-

---

¹ Alaptörvény, R) cikk, (3) bekezdés.

mat köszöntöm, szeretnék rámutatni arra is, hogy a római jogászok gondolkodásmódja, szelleme sok-sok szakkifejezés és *proverbium* képében az alkotmánybíráskodás nyelvzetében is tovább él.

A jogelvek szerepe az alkotmányjogi határozatokban

Dolgozatomban a terjedelem szabta korlátok miatt csupán néhány különösen jelentős, a hivatalos alkotmányjogi szövegekben is eredeti latin nyelven használt formulát tekintek át. Jól mutatják ezek az antik római jogászok egyik legfőbb erősségét, a lényeglátás és a tömör fogalmazás iránti kiváló érzéket és erős elkötelezettséget. A modern alkotmányjogi gondolkodás erősen nyitott az absztrakcióra, melyből a konkrét, megoldásra váró, rendszerint szintén elvont határozat-szövegek levezetik a megoldást. *Molnár* professzor úr szakmai beszélgetéseiben vissza-visszatérő, kedvelt gondolata, hogy az antik római jogászok tulajdonképpen már mindent kitaláltak... Nehéz is ezzel a jogtörténész lelkét is simogató gondolattal vitázni; annyi persze bizonyos, hogy a római jogelvek a 21. századi alkotmánybíróságok judikatúrájában is tetten érhetők.

A magyar Alkotmánybírószág határozataiban fellelhető jogelveket vizsgálva nem mondhatjuk, hogy feltétlenül a római jogban megismert és legfontosabbnak gondolt jogelvek szerepelnek a leggyakrabban, bár ennek az ellenkezője sem lenne igaz. Inkább arról van szó, hogy a latin jogelvek szövegbe emelése bizonyos fokig esetleges, és nagymértékben függ az előadó bíró (vagy a külön vélemény jegyzőjének) szakmai műveltségétől, s még inkább affinitásától. A *nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet* tétele a legismertebbek közé tartozik, mégis alig-alig bukkant fel szövegeinkben. Minden, római jogon nevelkedett jogász álmából keltve is tudja, mit jelent ez a pár szó. Karakteresen magánjogi tartalmat hordoz, legalábbis a római jogi stúdium ilyen szakmai környezetbe ágyazva szól róla, ami megértéséhez és széleskörű elfogadásához teljesen természetes és elég is. Napjaink alapjogi bíráskodásában is nagy szükség van azonban olyan jogelvekre, generális klauzúrákra, melyek fogantassanak bármely jogterületen, alkalmasint és értelemszerűen felemelhetők az alkotmányjogi absztrakció szintjére. Ez az igény talált rá a *nemo plus iuris*-elvre.

Az Alkotmánybírószág által hozott döntések szövegtartalma két jól elkülöníthető részre bomlik: az eljárás alapjául szolgáló indítványok ismertetésére és a döntésre, mely a rövid rendelkező részből és a mindig nagyon alapos, kellően részletes indokolásból áll. Az indítvány ismertetése azt a célt szolgálja, hogy a határozatot olvasó rekonstruálhassa az alapul fekvő tényállást. Mivel azonban ez sohasem a beadvány szó szerinti átvétele (esetleg tartalmaz rövidebb idézeteket), hanem az Alkotmánybírószág sűrített értelmezése, ezért tanulságos, hogy ezekben a szövegelemekben mit szerepeltet az AB a beadványból. Egy ilyen, viszonylag korai döntésének az indítványismertetésében olvasuk: „Az indítványozók álláspontja szerint a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban: Lt.) 50. §-ával kapcsolatban mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség áll fenn, mert a törvényhozó az önkormányzatok tulajdonában álló bérlakások elajándékozása esetére a bérlők hozzájáruló nyilatkozatát nem kötötte ki és ezzel a bérleti jognak mint a tulajdonjoghoz hasonló vagyoni értékű jognak az alkotmányos vé-

delmét nem biztosította. Az indítványozók szerint az állami és önkormányzati lakások bérleti jogviszonya tekintetében az Lt. számos garanciális rendelkezést tartalmaz, a bérleti díjaktól kezdve egészen a lakásbérleti jogviszonyok megszüntetéséig. Az önkormányzati lakástulajdon elajándékozása esetén a bérlők elvesztik ezeket a garanciákat, amelyeket ugyanakkor más, önkormányzati tulajdonban levő lakások bérlői élveznek, ezzel pedig alkotmányosan megengedhetetlen különbségtétel valósul meg a bérlők között. E tulajdon elajándékozása folytán a megajándékozott az ajándékozónál több joggal rendelkezik, ez viszont ellentétes a „*nemo plus juris*” elvével. A szabályozás hiánya sérti az Alkotmány tulajdonvédelemre vonatkozó rendelkezéseit is, mert a bérlő számára a bérlakás lényegében ugyanazt a funkciót látja el, mint a lakástulajdon, következésképpen az alkotmányos tulajdonvédelem a lakástulajdonra is kiterjed.” (1138/B/1995. AB határozat, ABH 1996, 554.)

A szóban forgó döntés: határozat volt, tehát érdemi döntés, ezért különös nyomatéka van minden, a határozat szövegében szerepeltetett szónak. Az előadó bíró, esetünkben *Lábady Tamás* fontosnak tartotta, hogy az indítványismertetésbe nevesítve átemelje a *nemo plus iuris* elvét. Tette ezt nemcsak azért, mert eredendően magánjogásként kedves volt számára ez az ősi jogelv, hanem azért is, mert az amúgy elutasított indítvány jogi tartalmának lényegére, annak egy elemére minden másnál jobban rávilágított ez a princípium. A szóban forgó jogelv ui. egy olyan élethelyzetre adott tömör jogi formula, amelynek jelentősége bőven ’föller’ az alkotmányjog szintjére. A személyeket megillető jogok, különösen alkotmányos jogok fölötti rendelkezés a legfontosabb alkotmányjogi kérdések egyike. Az ügy kapcsán megjegyzem, hogy az indítvány mulasztás megállapítását kérte; ezt az AB elutasította, de – akkor még – nem azzal az indokkal, hogy az indítványozó jogalkotói mulasztás megállapítását nem kérheti, hanem az akkor hatályos Abtv. vonatkozó feltételeinek való meg nem felelés miatt.

Egy másik, szintén 1995-ből való AB döntésben (tárgy: vércsoportvizsgálat elrendelése érdekelt esetén) találkozunk egy másik, kifejezetten perjogi jogelvvvel, az előadó bíró szintén *Lábady Tamás*. A határozat megállapította: „A polgári perrendtartás szerint [...] az apaság megállapítása iránti keresetet egyszerre több férfi ellen akkor sem lehet megindítani, ha ezek apasága egyaránt szóba jöhet. Az apaság vélelmének megdöntése iránti pernek pedig a vérszerinti apának állított személy nem peres fele, ő ilyen per kezdeményezésére nem jogosult, alperesként való perbeállítására törvényes lehetőség nincs. Ezért az apaság megállapítására irányuló perben azt a személyt, akinek az apasága a perben felmerült adatok szerint az alperes mellett még lehetséges, a bíróság tanúként hallgatja meg. Hasonlóan az apaság vélelmének megdöntése iránti perben tanúként szerepel az a személy, akinek vérszerinti apaságát a vélelmezett apával szemben állítják. [...] A tanú tehát a peres felektől különböző személy, mert senki sem lehet tanú a saját perében (*nemo testis auditur in re sua*). Ez a tétel a polgári eljárásban a bizonyítási jog egyik axiómája.” [75/1995. (XII. 21.) AB határozat, ABH 1995, 376.]

Az Alkotmánybíróság mondhatni *ex cathedra* tekintéllyel jelentette ki, hogy egy ősi, római jogelv, amely eredendően a polgári perjog – ma is érvényes – szabálya, az alkotmányjogi értékelés során is megkerülhetetlen szempont, mérce. Az „axióma” kifejezéssel tovább nem fokozható nyomatékot kapott ez a jogelv: a matematika világából ismert fogalom ui. arra utal, hogy további bizonyításra már nem szoruló tételről van szó, mely annyira evidens, hogy elfogadásakor pusztán a józan ész belátási képességére elég ha-

gyatkozni. Jusson eszünkbe az új magyar alkotmány posztulátuma: „Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a *józan észnek* és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” (Alaptörvény, 28. cikk) A józan észnek való megfelelés tehát a bíróságok és természetesen az Alkotmánybíróság számára is zsinórmérték.

Szintén a ritkán idézett jogelvek közé tartozik az *in dubio pro reo* elve. A Szabó András előadóbíró által jegyzett alkotmánybíróági döntés (tárgya: az elkövető fogalma a szabálysértési eljárásban) az ártatlanság vélelméhez kapcsolatosan idézi a vádlott/alperes perjogi pozícióját védelmezni hivatott tételt: „Az ártatlanság vélelmének következménye, hogy a büntetőeljárásban a bizonyítási teher nem a terheltre, hanem a büntető ügyekben eljáró hatóságokra hárul. A hatóságok bizonyítási kötelezettsége nem merül ki a bűnösségre vonatkozó tények feltárásában és értékelésében. A büntetőeljárás törvény hangsúlyozza a mindenoldalú bizonyítási kötelezettséget, s előírja, hogy az eljáró hatóságok a terhelt javára szóló körülményeket is tisztázzák [5. § (1) bekezdés]. Az ártatlanság vélelmének lényegéből következik végül az a követelmény, hogy a terhelt büntetőjogi felelősségét (bűnösségét) csak akkor állapíthatja meg jogerős bírói ítélet, ha az kétséget kizáróan bizonyítást nyert. Ezt tartalmazza a büntető eljárási törvény 61. §-ának (4) bekezdése: ‘A kétséget kizáróan nem bizonyított tény a terhelt terhére értékelni nem lehet.’ (*in dubio pro reo* elve).” (1284/B/1990. AB határozat, ABH 1991, 562.) Az Alkotmánybíróság e korai határozata tulajdonképpen csak hozzákapcsolta a Be. egyik megidézett alapelvehez ezt a római jogi tételt, ezzel azonban túl is ment a büntető eljárás jogforrási szintjén: alkotmányjogi rangot adott annak a jogi gondolatnak, hogy a perbe vont, pláne büntető eljárásban megvádolt személynek végső soron a méltósága forog kockán, ezért terhére csak a jogi értelemben kétséget kizáró bizonyítékok alapján lehet helye elmarasztalásnak.

Clausula rebus sic stantibus

Vannak azután olyan jogelvek, amelyek olyan sűrűn szerepelnek az Alkotmánybíróság határozataiban, hogy pusztán felsorolásuk is terjedelmes volna. Ezek közé tartozik a *clausula rebus sic stantibus* elve. Elvi oka talán az lehet, hogy bár az Alkotmánybíróság jogfelfogásában erős vélelem szól a vizsgált jogi normák – továbbá újabban: bírósági ítéletek – alkotmányossága mellett, az ennek megdöntésére irányuló indítványok értékelése során gyakran jut az AB arra a következtetésre, hogy a jogilag releváns körülmények lényeges megváltozása bizony alapot teremthet az alkotmányellenesség megállapítására. A szóban forgó jogelv használata oly általános, hogy nemcsak a határozatokban, hanem az indítványok szövegeiben is fel-feltűnik.

Egy bírói kezdeményezés nyomán született végzésben (előadó bíró: *Lenkovich Barnabás*) a villamosvezetékekre vonatkozó vezetékjogról szóló 1/1967. (IV. 28.) NIM rendelet 1. § (3) bekezdésének alaptörvény-ellenességéről foglalt állást az Alkotmánybíróság: „[4] 3. Az indítványt előterjesztő bíróság álláspontja szerint az R. – már nem hatályos, de a perben alkalmazandó – rendelkezése sérti Magyarország Alaptörvénye XIII. cikkének a tulajdonhoz való jogra vonatkozó rendelkezését, és így a felperes tulajdonhoz való jogát. Emellett a bíróság fontosnak tartja azt is rögzíteni, hogy a korábban ha-

tályos rendelkezés a *clausula rebus sic stantibus* általános jogelvét is sérti, mivel a körülmények lényeges körben történő megváltoztatása esetén is kizárja a hozzájárulás visszavonásának lehetőségét.

[5] 4. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a bírói kezdeményezés nem felel meg az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 52. §-ában meghatározott tartalmi követelményeknek, amelyek szerint az indítványnak határozott kérelmet kell tartalmaznia. Az Abtv. 52. § (1b) bekezdése szerint a kérelem – többek között – akkor határozott, ha egyértelműen megjelöli az indokolást arra nézve, hogy a sérelmezett jogszabály, jogszabályi rendelkezés miért ellentétes az Alaptörvény megjelölt rendelkezésével, vagyis nem elegendő az Alaptörvény egyes rendelkezéseire hivatkozni, az indítványban meg kell indokolni, hogy az Alaptörvény egyes felhívott rendelkezéseit a megsemmisíteni kért jogszabály miért és mennyiben sérti. {3201/2013. (X. 31.) AB határozat, Indokolás [35]} Az indítvány nem indokolja meg az R. – alanyi jogosultak egymásközi viszonyát rendező – támadott rendelkezésére vonatkozóan azt, hogy miért sérti az Alaptörvény XIII. cikkében foglalt alapjogot, a *clausula rebus sic stantibus* elvére való utalása pedig nem tartalmaz alaptörvényi hivatkozást.” [3012/2014. (II. 11.) AB végzés]

A devizahitelesek nagy társadalmi érdeklődés övezte ügyében több alkotmánybíró-sági döntés is született, ezek egyikében (előadó alkotmánybíró: *Dienes-Oehm Egon*) ezeket olvassuk: „[33] Az indítvány által is elismerten a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) lehetővé teszi a szerződési szabadság jogszabályi korlátozását. A Ptk. 226. § (1) bekezdése szerint ‘Jogszabály meghatározhatja a szerződés egyes tartalmi elemeit és kimondhatja, hogy ezek a szerződésnek akkor is részei, ha a felek eltérően rendelkeznek.’ A Ptk. 226. § (2) bekezdése ezt a lehetőséget a jogszabály hatályba lépése előtt megkötött szerződések tartalmának megváltoztatására nézve kivételessé teszi. A kivételes jogalkotói intervenció alkotmányossági feltételeit – a Ptk. 241. §-ából kiindulva a *clausula rebus sic stantibus* elvére építve – az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata fejlesztette ki a tartós jogviszonyok jogszabályi átalakíthatósága céljából. A 66/1995. (XI. 24.) AB határozat szerint ez a feltétel akkor áll fenn, ha ‘a szerződéskötést követően beállott valamely körülmény folytán a szerződés változatlan tartalommal történő fenntartása valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti, a körülményváltozás nem volt ésszerűen előrelátható, továbbá, ha az túlmegy a normális változás kockázatán. A jogszabályi beavatkozásnak pedig további feltétele, hogy a lényeges körülményváltozás társadalmi méretű legyen, vagyis a szerződések nagy tömegét érintse. A törvényhozó feladata meghatározni és egyúttal felelőssége eldönteni, hogy melyek azok a területek, amelyeken a beavatkozás már jogalkotási követelmény. Azt pedig, hogy a beavatkozás feltételei alkotmányosan fennállnak-e, köteles bizonyítani. Vita esetén viszont az Alkotmánybíróság jogosult a beavatkozás alkotmányosságát eldönteni, ugyanúgy, ahogy a konkrét, egyes szerződésekben a Ptk. 241. §-a alapján esetenként a bíróság jár el és a feltételek fennállása esetén módosítja a szerződések tartalmát.’ (ABH 1995, 333, 339.) [3048/2013. (II. 28.) AB határozat] Az Alkotmánybíróság itt egy-1995-ben lefektetett elv mellett foglalt újólág állást, amikor a Ptk.-beli szabályt megfelelő körülmények mellett alkotmányi mérceként definiálta.

A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény 4. §-ával kapcsolatos alkotmányjogi panaszt elbíráló döntésben (előadó alkotmánybíró: *Kovács Péter*) is szere-

pet kapott ez az elv: „[8] A jogállamiság elvét rögzítő *B) cikk* (1) bekezdésének a sérelmét az indítványozók két szempontból is alátámasztották. Egyrészt a jogállamisággal ellentétes az, hogy az Országgyűlés jogalkotói hatalmával visszaélve zárta ki a választottbíráskodás lehetőségét, összemosta az állam közjogi és magánjogi jogosítványait: saját magát közhatalmi eszközökkel a szerződő partnereivel szemben megfelelő alkotmányos ok nélkül előnybe hozta. Hivatkoztak több olyan határozatra, ahol az Alkotmánybíróság közhatalommal való visszaélésnek minősítette, hogy a helyi önkormányzati képviselőtestület magánjogi jogviszonyban a saját álláspontja érvényesítése érdekében rendeletet alkotott, illetve elvi megállapításként kimondta, hogy a tilalom megsértésének minősül, ha a jogalkotó valamely jogintézményt nem annak jogrendszerén belüli rendeltetése szerinti célra használt fel. Másrészt a jogállamiság elvének keretében hivatkoztak a visszaható hatály tilalmára is. Kifejtették, hogy bár a Vbt. támadott szabályát a Módtv. 4. § (2) bekezdése szerint a Módtv. hatályba lépését követően indult eljárásokban kell alkalmazni, a támadott szabály azt eredményezi, hogy a korábban szerződésben kikötött választottbírási klauzulák sem alkalmazhatók a 2012. június 13-a után indult eljárásokban, azaz a Módtv. korábban megkötött szerződések tartalmának érvényesülését lehetetleníti el. Az indítványozók hivatkoznak arra az Alkotmánybíróságnak az 57/1994. (XI. 17.) AB határozatában tett elvi megállapítására, mely szerint valamely jogszabály a visszaható hatály tilalmát sérti akkor is, ha a hatálybaléptetés nem visszaható hatállyal történt, de a jogszabály rendelkezéseit a jogszabály hatályba lépése előtt létrejött jogviszonyokra is alkalmazni kell (ABH 1994, 316, 324.), ezt megerősítette a 32/2012. (VII. 4.) AB határozatában (Indokolás [51]) is. Az indítványozók szerint a jelen ügyre is vonatkozik a 66/1995. (XI. 18.) AB határozatban tett elvi megállapítás, mely szerint az állam jogszabállyal a fennálló szerződések tartalmát általában csak ugyanolyan feltételek fennállása esetén módosíthatja, változtathatja meg alkotmányosan, mint amilyen feltételek fennállását a bírósági úton való szerződésmódosítás megköveteli. Vagyis a tartós jogviszonyok jogszabállyal történő alakítására a *clausula rebus sic stantibus* tételének alkalmazásával kerülhet sor. Eszerint a jogalkotó – akár csak a bíróság – akkor jogosult a fennálló és tartós szerződési jogviszonyokat módosítani, ha a szerződéskötést követően beállott valamely körülmény folytán a szerződés változatlan tartalommal történő fenntartása valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti, a körülményváltozás nem volt ésszerűen előrelátható, továbbá ha az túlmegy a normális változás kockázatán. Az indítványozók emlékeztettek arra, hogy az idézett AB határozattal az Alkotmánybíróság a jogbiztonság alkotmányos követelményére (is) hivatkozással megsemmisítette a fennálló szerződések módosító jogszabályokat. [3139/2013. (VII. 2.) AB végzés, ABH 2013, 1943.]

Bírói kezdeményezés nyomán, szolgáltató utólagos, egyoldalú szerződésmódosítási jogára vonatkozó szabályok kapcsán – az Elektronikus hírközlésről szóló 2003. évi C. törvényt illetően – fogalmazott így az Alkotmánybíróság (előadó alkotmánybíró: *Szalay Péter*): „[3] 1.2. A bírói kezdeményezésben a bíróság utalt arra, hogy az Eht. 132. § (2) bekezdés *c)* pontja a szolgáltató egyoldalú lehetőségévé teszi a körülményekben bekövetkezett lényeges változás esetén az előfizetői szerződés módosítását, az Eht. 132. § (4) bekezdése pedig azt is lehetővé teszi a szolgáltatónak, hogy egyoldalúan határozza meg, mely esetekben módosíthatja általános szerződési feltételeit a szerződéses jogviszony létrejöttét követően, utólag. A bírói kezdeményezés szerint e szolgáltatói döntés garan-

ciális feltételei, jogszabályi korlátai hiányoznak. Az Eht. 132. § (5) bekezdése szerint az előfizető nem mondhatja fel a szerződést további jogkövetkezmények nélkül, ha arra vállalt kötelezettséget, hogy a szolgáltatást meghatározott időtartam alatt igénybe veszi, az előfizetői szerződést az ebből eredő kedvezmények figyelembevételével kötötte meg, és a módosítás a kapott kedvezményt nem érinti. Ez a törvényi rendelkezés a felek szerződésből eredő jogait és kötelezettségeit a jóhiszeműség és az üzleti tisztesség követelményeit megsértve, egyoldalúan és indokolatlanul az előfizetők hátrányára állapítja meg. Ezért – a bírói kezdeményezés szerint – az Eht. 132. § (2) bekezdés c) pontja, (4) és (5) bekezdései sértik a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló, többször módosított 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: Alkotmány) 9. § (2) bekezdését, illetve a 70/A. § (3) bekezdését. A bírói kezdeményezés arra is utalt, hogy a „gazdasági verseny egyenlőségét” sérti az Eht. 132. § (2) bekezdés c) pontját amiatt, mert az alapján a szolgáltató a körülményekben bekövetkezett lényeges változás esetén egyoldalúan is módosíthatja az előfizetői szerződéseket (így akár a szokásos szerződési kockázat őt terhelő részét is egyoldalúan és indokolatlanul az előfizetőkre terhelheti át új díj bevezetésével, vagy jogosulatlan gazdasági előnyre tehet szert), míg az előfizetők – a *clausula rebus sic stantibus* klasszikus elve alapján – ezt csak bírósági peres út igénybevételével érhetik el. Ez indokolatlanul változtatja meg a kötelmi jogi viszonyokban egyébként jellemző, a felek mellérendeltségét biztosító helyzetet [Eht. 132. § (7) bekezdés]. Ilyen egyoldalú előny a szolgáltatót csak akkor illethetné meg, ha olyan mélyreható, a szokásos szerződési kockázatot tetemesen meghaladó változás állna be a szerződéskötés utáni viszonyokban, amelyet előre a felek nem láthattak, és a felek 'gazdasági egyensúlya' felborulna: az egyik fél méltánytalan és aránytalan veszteségeket szenvedne el, míg a másik fél ilyen nyereségre tenne szert. A bírói kezdeményezés szerint azonban az Eht. – szemben más ágazati törvényekkel – ilyen garanciákat nem tartalmaz.” [3009/2012. (VI. 21.) AB határozat, ABH 2012, 581.]

Nagy horderejű döntés volt a mezőgazdasági támogatási rendszer (SAPS) tárgyában hozott döntés (előadó alkotmánybíró: *Paczolay Péter*). Az Alkotmánybíróság a köztársasági elnöknek az Országgyűlés által elfogadott, de még ki nem hirdetett törvény alkotmányellenessége előzetes vizsgálatára benyújtott indítványa alapján hozott határozatában megállapította, hogy az egységes mezőgazdasági támogatási rendszer bevezetéséről és működtetéséről szóló, az Országgyűlés 2008. október 20-i ülésnapján elfogadott törvény 15. § (3) bekezdés a) pontja alkotmányellenes. Ebben az előzetes normakontrollban egy korábbi határozatban kifejtettekre utalt vissza, megerősítve ezzel tételét, miszerint a hosszú időn át élvezett jogok alkotmányosan védett várományt alapozhatnak meg: „A másik kivétel a 28/1994. (V. 20.) AB határozat (ABH 1994, 134.), a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjének csökkentéséről. A határozatban 'Az Alkotmánybíróság megjegyzi, hogy az adott jogvédelmi szint garانتálásának az alanyi jogok vonatkozásában többféle módja ismeretes, például a szerzett jogok védelme vagy a bizalomvédelem. Ezeknek az Alkotmánybíróság gyakorlatában is számos példája van. Így a társadalmi szervek kezelői jogának – alkotmányos – megszüntetése nem hagyhatja védtelenül a korábbi jogosultakat (ABH 1992, 108.); csak a *clausula rebus sic stantibus* olyan feltételeivel lehet korábbi szerződéseket jogszabállyal megváltoztatni, amelyeket a polgári bíróság is elismerne (ABH 1991, 153, 157.). Előzetes alanyi jogosultság, illetve bárminemű előzetes állami kötelezettség nélkül, csupán gazdaságpolitikai célból

adott kedvezményeket is csak akkor lehet rövid határidővel szűkíteni vagy visszavonni, ha erre a jogszabály kibocsátása óta eltelt hosszabb idő alatt bekövetkezett jelentős változások kényszerítették az államot. Ilyen kényszer nélkül az érintetteknek hosszabb alkalmazkodási időt kell biztosítani. (ABK 1994. február, 63, 65.) [142/2010. (VII. 14.) AB határozat, ABH 2010, 668.]

Egy minisztertanácsi rendeletnek a háziorvos-beteg közötti viszonyt szabályozó rendelkezése vizsgálatának tárgyában hozott döntésben (előadó alkotmánybíró: *Kukorelli István*) ismét a szóban forgó jogelv kap hangot: „[...] a Ptk. lehetőséget teremt a szerződéses viszonyokba történő állami beavatkozásra. Az Alkotmánybíróság már több határozatában utalt arra, hogy az állam sok esetben nem ad teljesen szabad teret a felek megállapodásának, és meghatározza a szerződések tartalmát, amelytől a felek nem térhetnek el. Az állami fellépés eredményeként egyes szerződésekben keveredhetnek a közjogi és a magánjogi elemek. Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint az állam a már fennálló szerződések tartalmát általában csak ugyanolyan feltételek teljesülése esetén változtathatja meg, mint amilyen feltételeket a Ptk. a bírósági szerződésmódosításhoz megkövetel (*clausula rebus sic stantibus*). A jogalkotónak tekintetbe kell vennie a Ptk. 685. §-át is, amelynek megfelelően a szerződéses viszonyok alakítására törvényben, kormányrendeletben, továbbá törvény felhatalmazása alapján, annak keretei között önkormányzati rendeletben kerülhet sor. [13/1990. (VI. 18.) AB határozat, ABH 1990, 54, 56.; 32/1991. (VI. 6.) AB határozat, ABH 1991, 146, 151.; 6/1999. (IV. 21.) AB határozat, ABH 1999, 90, 95.]” [56/2000. (XII. 19.) AB határozat, ABH 2000, 527.]

Az 1995. évi pótköltségvetésről szóló törvényt érintő határozatban (előadó alkotmánybíró: *Lábady Tamás*) is – több helyen említve – fontos érvelési funkciót kapott ez az elv. Megjegyzendő, hogy a ma hatályos alkotmány, Magyarország Alaptörvénye alapján jelenleg az Alkotmánybíróság csak az ismert korlátozások mellett vizsgálhatná ezt az indítványt. „Az Alkotmánybíróság a 32/1991. (VI. 6.) AB határozatában (ABH 1991, 146, 166.) rámutatott arra, hogy különösen a hosszú évekig fennálló szerződési jogviszonyokra a jelentős gazdasági – esetleg politikai –, pénzügyi és egyéb társadalmi változások nyilvánvalóan számottevő hatást, lényegi befolyást gyakorolnak. A szerződéskötéskor előre nem látott körülmények ugyanis lényegesen megváltoztathatják a szerződő felek helyzetét, a jogok és kötelezettségek arányát, és valamelyikük számára rendkívül terhessé vagy egyenesen lehetetlenné tehetik a szerződés változatlan tartalommal történő fenntartását, illetőleg a szerződés teljesítését. Ezekben a rendkívüli változást előidéző esetekben a törvények lehetővé teszik, hogy az egyes egyedi jogviszonyokba a bíróság beavatkozzék és módosítsa, a megváltozott körülményekhez igazítsa a tartós, hosszúlejáratú szerződések eredeti tartalmát. Kimondta az Alkotmánybíróság továbbá azt is, hogy ha a társadalmi méretű változások a szerződések nagy tömegét érintik, indokolt – és alkotmányosan nem kifogásolható –, hogy a jogviszonyok megváltoztatására, módosítására a törvényhozás dolgozzon ki általános megoldást. Az állam azonban jogszabállyal a fennálló szerződések tartalmát általában csak ugyanolyan feltételek fennállása esetén módosíthatja, változtathatja meg alkotmányosan, mint amilyen feltételek fennállását a bírósági úton való szerződésmódosítás megköveteli. Vagyis a tartós jogviszonyok jogszabállyal történő alakítására a *clausula rebus sic stantibus* tételének alkalmazásával kerülhet sor. Eszerint a jogalkotó – akárcsak a bíróság – akkor jogosult a fennálló és tartós szerződési jogviszonyokat módosítani, ha a szerződéskötést

követően beállott valamely körülmény folytán a szerződés változatlan tartalommal történő fenntartása valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti, a körülményváltozás nem volt ésszerűen előrelátható, továbbá ha az túlmege a normális változás kockázatán. A jogszabályi beavatkozásnak pedig további feltétele, hogy a lényeges körülményváltozás társadalmi méretű legyen, vagyis a szerződések nagy tömegét érintse. A törvényhozó feladata meghatározni és egyúttal felelőssége eldönteni, hogy melyek azok a területek, amelyeken a beavatkozás már jogalkotási követelmény. Azt pedig, hogy a beavatkozás feltételei alkotmányosan fennállnak-e, köteles bizonyítani. Vita esetén viszont az Alkotmánybíróság jogosult a beavatkozás alkotmányosságát eldönteni, ugyanúgy, ahogy a konkrét, egyes szerződésekben a Ptk. 241. §-a alapján esetenként a bíróság jár el és a feltételek fennállása esetén módosítja a szerződések tartalmát.

[...]

7. Mindezek a rendkívüli körülményváltozások a kifogásolt törvényi rendelkezések összefüggésében már nem igazolhatók. A kamatkorlátozások jogszabályi felszabadítása az 1991. évi törvényi beavatkozást megelőzően már megtörtént, e tekintetben tehát nem következett be lényeges körülményváltozás. A piaci kamatok mértéke 1991-ben 32 % volt, ez a kamatláb jelenleg az OTP közlése szerint 31-33 %-os, a pénzügyminiszter nyilatkozata szerint 35,5 %-os, vagyis lényeges, számottevő körülményváltozás a kamatlábak tekintetében sem állt elő. Az 1993-ban bekövetkezett átmeneti piaci kamatlábcsökkenés ugyanúgy, mint az infláció csökkenése, majd ezek ismételt növekedése nem haladja meg a hosszúlejáratú szerződésekben, mint tartós jogviszonyokban benne rejlő normális kockázatot. Mind az inflációnövekedéssel – annak 10 %-ot elérő mértékével is – mind pedig a piaci kamatlábak 1–3 %-os növekedésével 1991-ben is lehetett számolni. Nem következett be a szolgáltatások szerződési egyensúlyának előre nem látható felborulása, a szerződések tartalmát adó jogok és kötelezettségek az 1991. évi szerződésmódosítások óta nem váltak aránytalanná. A szerződések 1991. évi tartalmi változása után nem állnak fenn tehát azok a különleges feltételek, amelyek a *clausula rebus sic stantibus* alkalmazását megalapoznák.” [66/1995. (XI. 24.) AB határozat, ABH 1995, 333.]

Végül az Alkotmánybíróság egy korai – szintén *Lábady Tamás* által jegyzett – határozatát idézem, amely a Ptk. lakáscélú kölcsönök kamatairól szólván citálta a megváltozott körülményekből levonható, alkotmányjogilag elfogadható változtatások lehetőségét megalapozó jogelvet. „4. A szerződési szabadság – amelyet az Alkotmánybíróság önálló alkotmányos jognak tekint – érvényesül abban az általános szabályban, amelyet a Ptk. 200. § (1) bekezdése rögzít. Eszerint a szerződés tartalmát a felek szabadon állapítják meg, a szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek. A felek szerződési akarata a szerződés megkötésekor nyilvánvalóan az, hogy a szerződéskötéskor fennálló külső feltételek mellett kívánják a szerződési kötelezettségeiket teljesíteni, illetve a felek a szerződéskötéskor az esetleges későbbi változások ésszerűen előrelátható kockázatának viselésére vállalkoznak. Ha viszont ezek a feltételek lényegesen megváltoznak, a szerződésekkel kapcsolatos alapvető feltételezés szűnik meg. Ilyenkor az adott változások mellett az eredeti tartalommal már nem méltányos a szerződés teljesítését kikényszeríteni, a szerződéses kötelezettségeket fenntartani, mert egészen mássá vált a szolgáltatás terhe, illetőleg a szolgáltatás és ellenszolgáltatás aránya, mint amit a felek a szerződésben kikötöttek. A körülmények lényeges megváltozása miatt tehát a

szerződés lebonyolódása lényegesen eltérhet a szerződéskötéskor megfogalmazott céltól, így a szerződés eredeti feltételeiben már teljesíthetetlen, megvalósíthatatlan. Erre az esetre a *clausula rebus sic stantibus* tételét alkalmazva lehetősége van a bíróságoknak a szerződés módosítására, a Ptk. 241. §-a alapján. Ilyenkor a bíróságnak az egyik fél szolgáltatásának az elnehezülésével szemben a másik fél szerződésbe vetett bizalmát kell mérlegelnie és ezeket egyeztetve a szerződési terheknek egy új, méltányos elosztását kell megoldania.

[...]

Az állam jogszabállyal a szerződések tartalmát általában csak ugyanolyan feltételek fennállása esetén változtathatja meg alkotmányosan, mint amilyen feltételek fennállását a bírósági úton való szerződésmódosítás is megköveteli. Erre pedig a *clausula rebus sic stantibus* tételét alkalmazva kerülhet sor.” [32/1991. (VI. 6.) AB határozat, ABH 1991, 146.]